

УДК 811.161.2'28:39:523.3:523.9:524.3

Антоніна Плечко*

АТРИБУТИВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ НЕБЕСНИХ СВІТИЛ У СЕРЕДНЬОПОЛІСЬКИХ ВІРУВАННЯХ

У статті проаналізовано атрибутивні характеристики небесних світил: сонця, місяця та зірок в середньополіських віруваннях на основі діалектних текстів, що є цінним автентичним матеріалом для реконструкції традиційної духовної культури. Подано класифікацію атрибутів і здійснено аналіз метеорологічних, кольористичних, сакральних, темпоральних означень та інших груп; досліджено антонімічні та синонімічні зв'язки атрибутів. Зібраний матеріал лише частково відображає характеристику небесних світил у середньополіських говірках як одного з компонентів мовної картини світу, тому й інші засоби відображення номінації сонця, місяця та зірок потребують докладного дослідження.

Ключові слова: небесні світила; атрибутиви; середньополіські вірування; метеорологічні означення; кольористичні означення; сакральні означення; темпоральні означення.

Plechko Antonina. Attributive characteristics of celestial bodies in the Middle Polisian beliefs.

The article analyzes the attributive characteristics of celestial bodies: the sun, the moon and the stars in the Middle Polisian beliefs on the basis of dialect texts, which are valuable authentic material for the reconstruction of traditional spiritual culture. The research material was the texts of field research on inanimate objects collected in the territory of the Middle Polissia of Ukraine in 55 settlements of Zhytomyr and Rivne regions during 2010–2019 years.

The purpose of our research is to describe tokens that are means of reflecting the attributive characteristics of the nomination of celestial bodies in the Middle Polisian dialects as one of the components of the linguistic picture of the world of a separate dialect space. The subject of analysis is the lexical and syntactic expression of the attributes of the sun, the moon and the stars in the beliefs of Polishchuks (local population of Polisian region). In the research the method of expeditionary collection of material, audio recordings with subsequent decoding and transcription of field material, the method of systematic description of the studied phenomenon for systematizing the collected material were used.

The classification of attributes is given and the analysis of meteorological, color, sacred, temporal meanings, on external signs (on the size, on the form) is carried out. The results of the study indicate that the most filled and diverse groups of attributes that make up the Middle Polisian linguistic portrait of the characteristics of celestial bodies are meteorological and color definitions. Meteorological, temporal, external attributes enter into antonymous relations, as they contain in their semantic structure the corresponding positive / negative evaluative element (weather / bad weather). The color attributes, associated with the sun and the moon, are represented only by light and bright colors, there are no dark colors. While describing celestial bodies, we note a group of sacred meanings and adjectives with a gentle color, the suffix of diminution, which indicate a special perception of celestial bodies by Polishchuks.

The collected material only partially reflects the characteristics of celestial bodies in the Middle Polisian dialects as one of the components of the linguistic picture of the world, so other means of reflecting the nomination of the sun, moon and stars require detailed study.

Keywords: celestial bodies; attributes; Middle Polish beliefs; meteorological definitions; color definitions; sacred definitions; temporal definitions.

Постановка проблеми. Друга половина ХХ століття ознаменувалася підвищеною увагою багатьох дослідників-лінгвістів до проблем діалектного дискурсу етнічних груп нашої держави, зокрема й середньополіських культурних текстів, що відображають матеріальну та духовну культуру українців. Сьогодні діалектні тексти становлять унікальну знахідку, лінгвістичну «родзинку» для дослідників, оскільки відображають народну

* Антоніна Плечко, кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри іноземних мов Поліського національного університету (Житомир, Україна); e-mail: antoniaukr40@gmail.com.

пам'ять про традиції, ритуали, вірування, отримані від попередніх поколінь. Беззаперечним фактом є думка О. Левчук про те, що «діалектний текст – це ідеальне поле для міждисциплінарних розвідок ... У тексті можна вивчати мовну семантику граматичних категорій, лексичних і граматичних структур, значення культурних етнокодів» [Левчук 2017, с. 222]. Звернімо увагу на висловлювання деяких науковців про цінність зібраних діалектних матеріалів. Зокрема, Г. Гримашевич зауважує: «Швидкоплинність, змінність мовної ситуації, яка зумовлена як лінгвістичними, так і екстралінгвістичними чинниками, спонукає до запису цінних мовних і культурних свідчень, які через кілька років можуть бути втрачені безповоротно» [Гримашевич 2015, с. 53]; а П. Гриценко підкреслює: «Діалектні тексти репрезентують реальне буття мови, склад, функції мовних одиниць, динаміку їх форми і змісту; це реальність мови, не затиснена і не трансформована вузькими берегами нормативних приписів і обмежень, як у літературному різновиді мови ...» [Гриценко 2003, с. XV–XVI].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Здавна небесні світила захоплювали дослідників, вони ставали об'єктом вивчення як поетів, так і астрономів, філософів тощо. Сонцю та місяцю, зорям присвячували і літературні твори, і ґрунтовні наукові праці. Це, зокрема, праці Т. Федотової, О. Васяновича, О. Таланчук, О. Богуш, О. Сімович, Є. Панасової, М. Рут, О. Чьохи, Т. Авліна, Є. Бартмінського та ін. Безпосередньо атрибутиви, атрибутивні словосполучення ставали об'єктом дослідження О. Бережної, Т. Беценко, О. Левчук, Т. Лук'янової та ін. Зокрема, О. Бережна проаналізувала структурно-семантичні особливості атрибутивних словосполучень у сфері економічної термінології в сучасній англійській мові [Бережна 2018]. Т. Лук'янова дослідила стереотипотвірний потенціал вільних атрибутивних словосполучень жіночої референції в сучасному британському газетному дискурсі, з'ясувала семантичні, ідеографічні та когнітивні особливості гендерно маркованих вільних атрибутивних конструкцій [Лук'янова 2008]. Т. Беценко розглянула функціонування атрибутивних словосполучень у поетичних текстах шістдесятників, обґрунтувала особливості виникнення новотворів у системі атрибутивних словосполучень сучасної української літературної мови [Беценко 1997]. О. Левчук описала лексеми, що є засобами експлікації мовного образу коня як одного з компонентів української мовної картини світу, дослідила лексико-синтаксичне вираження атрибутивних характеристик вищезазначеного зообразу в говірковому мовленні українського народу [Левчук 2012; Левчук 2017].

Мета нашої розвідки – опис лексем, що є засобами відображення атрибутивних характеристик номінації небесних світил у середньополіських говірках як одного з компонентів мовної картини світу окремого діалектного простору. **Предметом** аналізу є лексико-синтаксичне вираження атрибутивів сонця, місяця та зірок у віруваннях поліщуків. Середньополіські вірування про небесні світила характеризують їх відповідно до народного способу сприйняття світу природи, зокрема відображають «наївні» знання з використанням усталених функціональних характеристик. Ці знання репрезентують такий спосіб сприйняття світу, коли тлумачення мовного матеріалу не покликається на наукове знання про предмет, а характеризує цей предмет адекватно до «наївного» знання з використанням усталених характеристик, а також їх оцінки [Левчук 2017, с. 223].

Матеріалом дослідження слугували діалектні тексти польових досліджень середньополіських вірувань про об'єкти неживої природи, зібрані на

території Середнього Полісся України в 55 населених пунктах Житомирської та Рівненської областей упродовж 2010–2019 рр. У процесі дослідження використано метод експедиційного збирання матеріалу, аудіозаписи з подальшим розшифруванням і транскрибуванням польового матеріалу, метод системного опису досліджуваного явища – для систематизації зібраного матеріалу.

Аналіз текстів середньополіських вірувань про небесні світила дає підстави виокремити різні групи атрибутивів на позначення опису небесних світил (сонця, місяця та зірок): *метеорологічні, кольористичні, сакральні, темпоральні, за зовнішніми ознаками (за розміром, за формою)* тощо.

Найуживанішим елементом у репрезентації атрибутивних характеристик небесних світил є *метеорологічні* означення, що містять у своїй семантичній структурі відповідний оцінний елемент (позитивний/негативний): *йясне, йаскраве, чист'ен'ке, св'ітле / затёмнене, хмурне, т'манен'ке* у значенні 'погодні ознаки сонця': *йясне сонечко – погода, затёмнене – дощ, у хмару заходить', то кажут' буде дощ заўтра* (Гш); *Зимойу йак сонце йаскраве, то мороз дўже сил'ний* (Жрб); *йак заходить' за хмару сонце, то на дощ, а йак тманен'ке, то на в'ідлігу* (Брст); *йак чист'ен'ке, св'ітле сонце – то погода буде* (Дрзд). Отже, маємо бінарну опозицію *погода – негода*: *ясне (яскраве, чистеньке, світле) – затуманене (хмурне, тьяменьке)*.

У діалектних текстах про зорі фіксуємо атрибутиви *йяснийе, йаскрав'і / тёмнийе, т'м'ан'і, тўсклийе* у значенні 'погодні ознаки зірок': *Йяснийе зор'і – на мороз, а ц'їйе – тўсклийе – на н'егоду* (Тх); *йак багато з'ірок да йяснийе, то на добру погоду* (Рдв); *йакшо там йасн'і зор'і, то це на погоду* (Лзн); *ўзімку – на сил'ний мороз, йакшо йаскрав'і* (Дтк); *йак йаскрав'і зор'і – то погода, а т'м'ан'і, не видно – то негода* (РдУ); *дўже йяснийе зорк'і – на мороз* (Мшв); *а йак йяснийе зор'і – то буде мороз* (Яцк); *йяснийе з'ірк'і – на погоду, а тёмнийе – на негоду* (Дрзд). Отже, маємо бінарну опозицію *погода – негода*: *ясні (яскраві) – темні (тьмяні, тўсклі)*.

Метеорологічні означення із семантикою 'ознака за ясністю, яскравістю місяця' репрезентовані в середньополіських дискурсах такими лексемами: *йясний, йяснен'к'ї, йарк'ї, йаскрав'ї, чистен'к'ї, омїтий, окрўжени, обкрўчени / затёмнени, затуман'ени, хмурний, мутний, неомїтий*: *Йак йясний м'ес'ац – то буд'е погода* (Блк); *г'інший м'ес'ац затуман'ени – це ўже на н'егоду* (Кшн); *м'ес'ац окрўжуєца, окрўжени – так на негоду, на дощ* (Рдв); *йак м'ес'ац обкрўчени – то на дощ* (Уст); *затуман'ени – на дощ* (Бвс); *хмурний м'ес'ац – то негода, хмур'їца або м'ес'ац у туман'е – то буде дощ. А йак йясний – то на мороз зимой* (ЧВ); *йак мїес'ац дўже йарк'ї, казали, шо буде велика жарá* (Слц); *опўжаний м'іс'ац' так'ї, мутний, то буде дощ* (Мдв); *опўганий м'іс'ац' ў такому ободку, тёмний, буде дощ* (Мкл); *йак м'іс'ац вїде йяснен'к'ї, догорї рожк'ї лежат – це на погоду, а ўниз опустїурогї – то не то ўже, а йак окрўжени, в ободку – то на негоду* (Крч); *йак омїтий чи рожк'ї це на погоду чи на дощ. Йак йясний молодичок – то добре, а йе так'ї, в туман'і – на негоду чи перем'ену погоди* (Срд); *йак мїес'ац затёмнени, так йак у хмар'е – то буде падат сн'ег, а л'етом буде падат дощ* (Яцк). Атрибутиви *ясний, яскравий, яркий, чистенький, омїтий*, пов'язані з місяцем, вступають між собою в синонімічні відношення та перебувають в опозиції з іншим синонімічним рядом: *затемнени, затуманени, хмурний, мутний, неомїтий*.

У діалектних текстах виокремлюємо атрибутиви із семантикою 'характеристики серпа': *стойáч'ї, п'ідн'áти, завёрнутї, погодл'івї / опўшчени, н'егодл'івї*: *Йак опўшчени (молодик) то н'еўгод' буд'е, будут'*

дошч'ї. А йак н'е – то ўгору п'ідн'атиї (Чрв); Ал'е отак'її о стой'ач'її та тон'ен'к'її – то пог'ода, пог'одл'ївиї. То ми ўже загл'ад'аїємо, спад'е в'едр'о – н'ег'одл'ївиї, а йак'ўг'орур'о́жк'ї – пог'одл'ївиї бол'шинств'о (Чбн). Маємо бінарну опозицію *погода – негода : стоячий (піднятий, завернутий, погодливий) – опущений (негодливий)*.

Важливим елементом утворенні середньополіського мовного «портрету» характеристик небесних світил є їх кольористичні особливості. Семантику 'незвичний колір світила під час сходу сонця' та 'кольори сонячних променів під час явища гри сонця' виражають означення: *ж'оўтен'ке; к'расне, черв'оне, рож'е́ве, б'й'еле, голу́бе, голу́бов'ен'к'е, зел'ене, ж'оўте, ора́нжове, с'їре́невії*. Наприклад: *П'е́ршого дн'а па́ск'ї со́нце м'е́н'аїеца – то так'е, то так'е. Йак с'ходит', то голу́бе, то черв'оне. На Вели́кден' со́н'це гра́йе так'їм'ї ба́рвам'ї (Вст); со́н'це с'ход'їло і голу́бов'ен'к'е, і зел'ен'ен'к'е (Гш); со́н'це с'ходит' черв'оне. От'о, мабу́т', гра́йе р'їзними ба́рвами на Па́ску (Жрб); ах йак х'ороше гра́йе. І зел'ене, і ж'оўте, і черв'оне, і ўс'а́к'їм'ї цв'ета́м'ї (Пш); а воно́ (сонце) пр'осто йак'їм'ї ра́зним'ї цв'ета́м'ї – в'їшн'овими, ўс'а́к'їм'ї. То́ко на Па́ску (Птп); шо́б ви поб'ачили, йак воно́ с'ходит' да йак воно́ гул'аїе, це ўме́рти – і ж'оўте, і черв'оне, і ора́нжове, к'раск'ї от'ак м'ен'аїуца, гул'аїеца так'їм'ї к'раскам'ї (Кхр).*

У метеорології важливу роль відіграє колір при заході сонця. Червоний колір, за середньополіськими спостереженнями, означає мороз, холод: *йак черв'оним заходит' з'їмоў – на мор'оз (Птп); як с'їдаїе черв'оним – на мор'оз з'їмоў, і л'етом то́же на хо́лод (Срк); а йак так'е к'расне, то ўзі́мку – то на мор'оз (Мжр); т'а́гне так'ўсто́рону черв'оно зїмоў – на мор'оз (Срн); вігер, буря: йак черв'оне н'е́бо од со́нца – на в'ет'ер (Вст); йак со́нце заход'їт та черв'оне – бу́ра мо йак'ас' (Чрв); йак со́нце черв'оне, то на ўїе́тер (Прж); к'расне со́нце – на в'ет'ер (Кшн); погоду, спеку, мороз: йак черв'оним заходит' – на пог'оду (Птп), т'а́гне так'ўсто́рону черв'оним – на пог'оду, жа́рко (Срн), черв'оне – на пог'оду, а ўзі́мку – на мор'оз (Кхр); зміну погоди: йак д'уже рож'е́ве, черв'оний заход'ї со́нца – ож'їда́ли п'ер'ем'єни (Дтк); нег'оду, дощ: к'расне со́нце – на нег'оду (Кшн); йакшо́ со́нце заходит' черв'оне, то обоўйазко́во бу́де дошч (Рсн).*

Серед колірних ознак виокремлюємо семантику 'ознака за кольором місяця', репрезентовану синонімічним рядом *черв'оний, червон'а́стиї, к'расний, крив'авий* та атрибутивними *золотий, б'є́лий, сївиї*. Поодинокі поліщуки конкретизують колір місяця та погоду прикмету, пов'язану з ним: *Йак м'єс'ац черв'оний, то на в'ет'ер бу́де (Гш); йак черв'оний чи б'є́лий р'об'їца, то це йак'ас' пр'їм'єта (Ігн); йак м'єс'ац і со́нце черв'оне с'ход'їт – на дошч (Крс); був'аїе червон'а́стиї. А шо бу́д'е не знаїут (Тх); були́ к'раснийе знам'єн':а на не́б'ї, шо к'расний м'єс'ац буў, шо бу́де шос' пага́не (Яцк); ма́ма роска́зувала, шо крив'авий м'єс'ац був'аїе, а чо́го – не знаїу (Брст); так'е бал'акал'ї, так'її розгов'ор чу́ла, к'расний м'єс'ац (Брв); допома́гли мо́лїтви до м'єс'ац'а: М'єс'ац'у мо́лодїї, м'єс'ац'у зо́лотїї, чи бол'а́т' у ме́ртвого зу́би? А тої, йак'о́му шепчу́т' в'їдпов'їдаїе: «Н'ї, не бол'а́т', не шчемл'а́т' (Срд); йак м'єс'ац'у тум'а́н'ї, сївиї м'єс'ац' – гри́бі бу́дут рости́ (Рдн).*

В українських віруваннях червоний місяць був не лише метеорологічною прикметою, а й ознакою війни [Чубинський 1872, с. 7–8; Жайворонок 2006, с. 369]. Прикмети червоного місяця в середньополіських текстах також здебільшого вказують на війну, кров, погане: *Шос' говор'їл'ї до вої́ні, про ко́л'їр м'єс'аца. Був'аїе червон'а́стиї (Тх); так'є л'ўд'ї каза́л'ї, шо йак ма́ла бут' вої́на, то м'єс'е́ц буў зм'єн'аний, черв'оний (Чрв); буў черв'оний, то на вої́ну (Клш); чу́ла*

такé, шо дўже м'іс'ац' червóній, то пролит':á крów'і дес' (МДВ); казáли л'ўде: «Ой, хот'áb воїні не булó, шо м'іс'ац' червóній» (РБ); по мійес'ацу йак'іс' знак червóній ўказуваў, шо буде воїна́, на кроў показуваў (Слп); казáли, шо так'ї мійес'ац' буў, náче кроў, то кáжут це крówопрол'іт'ііе (КХр); булі крáснийе знам'ен':а на нéб'і, шо крáсний м'ес'ац' буў, шо б´уде шос' пагáне (Яцк); то на пог'ібел' кроў, шо червóній м'ес'ец, було знам'ен':е на нéб'і про воїну́ (Глн).

Групу сакральних означень, пов'язаних із небесними свігилами, становлять атрибутиви с'ватé, св'ащчén:е, Бóже, Госпóдн'е: це все бóж'і св'ітіла (РДУ, СРН, Лпк); Бог даў, ўсе створене Бóгом (Яцк); сóнце – св'ітіло Бóже (Гш, Дбв); Бóже сóнечко (МДВ); сóнечко – Бóже óко, від'ащче óко, це ўсе Бóже (Чдл); кáжут: «Не називáй д'ет'ей сóнечком, бо Госпóд' не вел'іу називáт' д'ет'ей сóнечком, бо сóнечко Госпóдн'е (Вшв); н'ічóго не мóна класт'і, цеж Бóже: і сóнце, і мійес'ац' (СРН). Подібні атрибутиви і в дискурсах про місяць: коли до н'óго шос' примоўл'áйт: «М'іс'ац' у-кн'áz'у, Госпóдн'е св'ітіло... то хрест'аца (РДУ); молод'ік-молодн'ічóк, Бóжиї помочн'ічóк, то'б'é на крутіїе рóг'і а мн'е на б́истрийе óч'і, то'б'é в'ес' св'ет осв'ещáт', а мн'е ўсеї в'ек д'ів'іца (Дрзд).

Темпоральні означення, пов'язані з небесними свігилами, репрезентовані атрибутивами дн'еўнэйе, дéн:е (сонце): сóнце св'ітіло Бóже, дн'еўнэйе (Дбв); вступають в антонімічні відношення з лексемою ночнé (про місяць): сóнце – дéн:е осв'ещчén'ііе, а м'ес'ац' – ночнé (Яцк), про зорі: рáн'ішн'а, ўрáн'ішн'а, рáн'ашн'а, ранкóва, рáн':а; вступають в антонімічні відношення з атрибутивами вечóрн'а, веч'ірн'а, в'ечéрн'а: Йе вечóрн'а зорн'іца і рáн'ішн'а, по йак'ї ўставáли, бо рáнок б´уд'е (Тх); сáма п'ёрва вихóдит' веч'ірн'а з'ірка, зор'á. А йе шче рáн':а зор'á (Гн); мо в'ечéрн'а зорá і ўрáнци і теж йе (Чбн); йа чу́ла, шо однá зор'á йе веч'ірн'а (Прж); веч'ірн'а зор'á (Чпв); вел'іка з'ёрка – то вечóрн'а схóдит' (Блк); в'ечéрн'а і ўрáн'ішн'а зóрк'а (Кшн); в'ечóрн'а з'ірка і ўрáн'ішн'а (Рдв, Лтк); веч'ірн'а зор'á з'ійшлá (Уст); веч'ірн'а зорá і рáн':а, це вонá нízко і йій'і відно (ЧВ); зóрочка веч'ірн'а ўже зóйшлá і рáн'ішн'а ўже зóйшлá (МДВ); веч'ірн'а зор'á, пёрша зор'á, чекáли на Кут'у (Срд); в'ечóрн'а і рáн'ішн'а вéл'ми св'эт'ат прозрáчнійе (Лзн); йак' вечéрн'а зорá, то ўже вечéра, звáли морóз (РБ); рáн'ішн'а зорá і в'ечóрн'а (Слц, Дбв); то рáн'ешн'а з'ёрка, то вечóрн'а (Мжр); мо ранкóва зор'á, чотіри чи п́ят' зóр'ок скўпчен':а, рáзом схóд'ат' (Обл); йе веч'ірн'а зорá (Млн, Мйс, РДУ, Мрн); веч'ірн'а булá зор'á, не йіли до схóду йій'і на Роздвó (СРН); веч'ірн'а зор'á з'ійшлá (Дтк); ўже п'ёрша в'еч'ерн'а зóрка з'ійшлá і булá рáн'ішн'а зóрка (Мшв); вечóрн'а зорá, ўрáн'ішн'а, рáн'ашн'а з'ірка (Яцк); веч'ірн'а зорá – однá вел'іка (Лпк); вечóрн'а зорá і йе рáн'ішн'а, сприймáлас' мнóйу, шо то мої помёрлий брат мен'і св'ітит'. Вечóрн'а зóрка з'ійшлá, а ўрáнци шче не захавáласа (Брст); веч'ірн'а зорá такá гáрна, вонá захóд'іт так, йак' сóнце, ўс'у ноч вонá, зóйшлá і рáн'ішн'а зорá, рáн'ашн'а з'ірка (Дрзд).

У групі означень за зовнішніми ознаками, зокрема за розміром, виокремлюємо атрибутиви, пов'язані із зорями: вел'іка, вел'іка, вел'ік'і, сáма бóл'ша, б'іл'ша, здорóва, сáма бóл'ша та мал'і, малén'к'і, малén'к'ііе, ман'ен'ї із семантикою 'ознаки зірок за розміром', що набувають антонімічних відношень: Квóч'к'і казáл'і, кўп'іна зб'іра́йеца і йак'ііес' з'іро́ч'к'і так'ііе. А то йакáс' однá хóд'іт сáма бóл'ша, то вонá н'е сто́йт на м'есц'і (Чбн); однá здорóва вихóд'іт, а кóло нэй'і мал'ен'к'і (Птп); йе там Квóчка із курчáтами – кўпка з'іро́чóк малén'к'іх (Стр); йе Квóчка – з'ірка і кругóм з'іро́ч'к'і малén'к'і (Чпв); вел'іка з'ёрка – то вечóрн'а схóдит' (Блк); бóл'ша з'ірка і мал'ен'к'ііе

разом, а йак зват', не зна́йем (Кшн); Квóчка мóто – багáто з'ірочóк наўкóло велі́коїї (Прг); йак с'і́л'но вел'і́ка з'і́рка – то в'éd'ма йакáс' казál'і. А йе позбóком мал'én'к'і́йе не тáк св'ét'ат (Уст); йак одна́ з'і́рка сáма велі́ка, б'і́л'ша ў нéб'і сто́йт', то трéба ўже ўстава́т' (Бвс); Квóчка йе – велі́ка з'і́рочка і малéн'к'і́й ак'і́с' скўпчен'а, йе велі́ка і малá, Квóчка б'і́л'ша тих з'і́рочóк (Мдв); , буў Чумáц'к'і́й Шл'ах – велі́ка зорá і малéн'к'і́й (Срд); вонá велі́ка і в'él'ми ос'ваичáйе (Лзн); йе Квóчка – багáц'ко з'і́рочóк, а одна́ так сáмо б'і́л'ша, вонá така́ здоро́ва, а наўкóло малéн'к'і́й, йак в'іночóк (Кхр); йе Квóчка, кўпчен':а малéн'к'і́х з'і́рочóк наўкóло велі́коїї на зáход'і (Яцк); йе Квóчка велі́ка і скўпчен':а (Лпк); Квóчка – де наўкóло багáто малéн'к'і́х з'і́рочóк (Брст). Тотожні атрибутиви із семантикою 'свігило малого розміру' фіксуємо при описі місяця: мал'én'к'і́й, малéн'к'і́й, ман'én'і́й; з ними перебувають в антонімічній парі епігети бóл'ши́й, велі́к'і́й: Молоді́к – то нові́й м'і́с'ац, пудпóўна – то йак остайéца малéн'к'і́й сéрп'і́к. А тод'і́ на малéн'к'і́й сéрп'і́к ка́жут' старі́й м'і́с'ац (Ігн); пудпóўна шче йак крў́глий, велі́к'і́й м'és'ац (Гшв); молод'і́к, пудпóўна – то бóл'ши́й йак молод'і́к (Чрв); йак ўдóсв'і́та зóўс'ім мал'én'к'і́й – то старі́й, а тоді́ пáру днóў ми не бáчимо н'і старóго, н'і молодóго (Кшн); то старі́й – мал'én'к'і́й стар'ен'к'і́й, пóт'ім немá н'і́йáк і зноў молоді́к настайé (Брв); це молоді́к настайé на трéт'і́й ден'і́йогó відно – ман'én'і́й сéрп'і́к (Крцц).

Для опису місяця інформанти використовують атрибутиви, що належать до групи атрибутивів за зовнішніми ознаками (за формою): крў́глий; пóўний, окрў́глий, ці́лий із семантикою 'округлості та наповнення, повноти свігила', антонімічну семантику реалізує означення некрў́глий: пудпóўна шче йак крў́глий (Гшв); молоді́й п'ер'екрóй, шче некрў́глий – то п'ідпóўний, а крў́глий – то пóўний (Гх); крў́глий – то пóўна (Ігн); пудпóўна – то крў́глий (Кшн); пудпóўн'а – це пóўний, крў́глий, а тод'і́ сéрп'і́к стайé, стар'і́к – це йак крў́глий да не чóрний (Лтк); йак настайé полов'інка – то настайé молоді́к, тод'і́ трóшк'і́ бўл'шайе, то крў́глий – то пудпóўн'а, пóўний м'és'ац (Обл); Гóсподи, йакé хороствó Госпóд' держі́т' на нéб'і́: пудпóўна на ці́лого казáли, йак крў́глий пóўн'і́ст'у (Чдл); крў́глий м'és'ац (Брв).

Отже, найбільш наповненими та різноманітними групами атрибутивів, що вербалізують середньополіський мовний портрет характеристик небесних світил, є метеорологічні та кольористичні означення. Метеорологічні, темпоральні, за зовнішніми ознаками атрибутиви вступають в антонімічні відношення, оскільки містять у своїй семантичній структурі відповідний позитивний/негативний оцінний елемент (погода/негода). Кольористичні атрибутиви, пов'язані із сонцем та місяцем, представлені лише світлою та яскравою кольоровою гамою, відсутні темні кольори. При описі небесних світил фіксуємо групу сакральних означень і прикметники з пестливим забарвленням, суфіксом зменшеності: тьяняненьке сонце; жовтененьке, голубовеньке, зелененьке (про сонце); чистенький місяць; маленькій (мансній) серпик; маленькі зірочки, що вказують на особливе сприйняття небесних світил поліщуками. Зібраний матеріал лише частково відображає характеристику небесних світил у середньополіських говірках як одного з компонентів мовної картини світу, тому й інші засоби вираження номінації сонця, місяця та зірок потребують докладного дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

Бережна, О. О. (2018). Структурні та семантичні особливості багатокomпонентних атрибутивних словосполучень в англomовних наукових текстах економічної тематики. [У:]

Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Перекладознавство та міжкультурна комунікація, вип. 1 (2), с. 103–106.

Беценко, Т. П. (1997). Особливості лінійно-динамічної структури атрибутивних словосполучень як ознака індивідуального поетичного стилю. [У:] *Лінгвістичні дослідження*. Науковий вісник. Вип. 3. Харків, с. 125–132.

Гримашевич, Г. І. (2015). Діалектний текст як лінгвокультурний феномен. [У:] *Лінгвокультурний дискурс у парадигмі професійної освіти*. Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції. Житомир, с. 52–58.

Гриценко, П. Ю. (2003). Тексти як джерело дослідження українських говірок Румунії: [Передмова]. [У:] Павлюк, М. і Робчук, І. *Українські говори Румунії*. Едмонтон; Львів; Нью-Йорк; Торонто, с. I–XVI.

Жайворонок, В. В. (2006). *Знаки української етнокультури. Словник-довідник*. Київ, 703 с.

Левчук, О. (2012). Мовний образ коня та його атрибутивні характеристики в українському пісенному фольклорі. [У:] *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. Львів, вип. 57, с. 136–146. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnu_fil_2012_57_17 (дата запису: 25.01.2021).

Левчук, О. І. (2017). Атрибутивна характеристика коня в говорі батюків (на матеріалі діалектних записів І. Верхратського). [У:] *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. Львів, вип. 64 (2), с. 222–227. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnu_fil_2017_64%282%29__29 (дата запису: 25.01.2021).

Лукьянова, Т. Г. (2008). Вербалізація гендерних стереотипів атрибутивними словосполученнями, що позначають індивідуально-психологічні характеристики чоловіка. [У:] *Нова філологія*. Збірник наукових праць. Запоріжжя, № 30, с. 232–235.

Чубинский, П. П. (1872). Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край. *Материалы и исследования, собранные д. чл. П. П. Чубинским*. Т. 1. Санкт-Петербург, 468 с.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ НАЗВ ОБСТЕЖЕНИХ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТИВ

Вст – Виступовичі Овруцького р-ну Житомирської області; Гш – Гошів Овруцького р-ну; Жрб – Журба (Невгоди) Овруцького р-ну; Ігн – Ігнатпіль Овруцького р-ну; Крс – Красилівка Овруцького р-ну; Пщ – Пішаниця Овруцького р-ну; Птп – Потаповичі Овруцького р-ну; Срк – Сорокопені Овруцького р-ну; Тх – Тхорин Овруцького р-ну; Чбн – Чабан Овруцького р-ну; Чрв – Черевки Овруцького р-ну; Стр – Стирти Черняхівського р-ну; Прж – с. Пиріжки Малинського р-ну; Чпв – Чоповичі Малинського р-ну; Блк – Білокоровичі Олевського р-ну; Кшн – Кишин Олевського р-ну; Прг – Перга Олевського р-ну; Рдв – Радовель Олевського р-ну; Уст – Устинівка Олевського р-н; Бвс – Бовсуни Лугинського р-н; Лтк – Литкі Лугинського р-н; ЧВ – Червона Волока Лугинського р-н; Клш – Куліші Ємільчинського р-ну; Мдв – Медведове Ємільчинського р-ну; Мкл – Миколаївка Ємільчинського р-ну; Рсн – Рясне Ємільчинського р-ну; Срд – Середи Ємільчинського р-ну; Лзн – Лозниця Народицького р-ну; РБ – Рудня Базарська Народицького р-ну; Слц – Селець Народицького р-ну; Хрс – Христинівка Народицького р-ну; Мжр – Межирічка Радомишльського р-н; Вшв – Вишевичі Радомишльського р-ну; Дбв – Дубовик Радомишльського р-ну; Обл – Обліткі Радомишльського р-н; Птв – Потіївка Радомишльського р-н; Млн – Мелені Коростенського р-н; Мйс – Мойсїївка Коростенського р-ну; Рдн – Рудня Коростенського р-н; РдУ – Рудня Ушомирська Коростенського р-н; Срн – Сарновичі Коростенського р-ну; Крч – Курчія Новоград-Волинського р-н; РжВ – Рижани Володарськ-Волинського р-н; Кхр – Кухарі Іванківського р-н Київська область; Мрн – Мар'янівка Поліського р-н Київська область; Дтк – Дитяткі Чорнобильського р-ну Київська область; Мшв – Машеве Чорнобильського р-ну (с. Лукаші Барашівського р-ну Київська область); Яцк – Яцковичі Березнівського району Рівненська область; Лпк – Липки Гощанського району Рівненська область; Брст – Берестя Дубровицького району Рівненська область; Япл – Яполоть Костопільського району Рівненська область; Чдл – Чудель Сарненського району Рівненська область; Брв – Борове Рокитнянського району Рівненська область; Глн – Глинне Рокитнянського району Рівненська область; Дрзд – Дроздинь Рокитнянського району Рівненська область.

Подано до редакції 02.02.2021 року
Прийнято до друку 02.03.2021 року